

MIHAI EMINESCU AND THE ORIENTAL SPACE

Mirela Mladin

PhD. student, University of Craiova

Abstract: Mihai Eminescu is considered one of the most important romantic writers of European literature. G. Călinescu in his work titled Istoria critică a literaturii române de la origini până în prezent dedicated a whole chapter to Mihai Eminescu and considered him „the national poet”, which means that, from his point of view, he was the most important poet of Romanian literature. Being a man with a vast culture, he was preoccupied with ideas from all cultures. This is the reason why all his work was influenced by ancient philosophy (Plato, Aristotle and Socrates) as well as German romantic philosophy (Kant, Hegel, Schopenhauer), but especially Indian philosophy. The sources of inspiration of Indian origin found in Mihai Eminescu's work were represented by Ramayana, Mahabharata, Vedic Hymns, especially Rig Veda and Upanishades. An important aspect is that the Oriental Space didn't represent a source of inspiration only for Mihai Eminescu, it represented a source of inspiration for the entire world culture.

Keywords: India, literature, philosophy, poet, romantic.

1. Introducere

În ceea ce privește influența spațiului oriental și ideile provenite din spațiul oriental asupra operei lui Mihai Eminescu, aceasta a fost analizată de mai mulți cercetători. Pe lângă cercetătoarea de origine hindusă Amita Bhoose, care și-a dedicat teza de doctorat poetului român, au mai existat și alte studii și anume: Mircea Itu cu lucrarea *Indianismul lui Eminescu* și Ștefan Munteanu a publicat *Filosofia indiană și opera eminesciană*. Toți aceștia au demonstrat faptul că Eminescu a avut ca sursă de inspirație ideile filosofice cultivate de cultura și filosofia indiană. Aceștia li s-au adăugat concepția și viziunea poetului, precum și „coordonatele stilistice ale spiritualității naționale” (Ghiță 1995: 13).

Un alt aspect deosebit de important ar fi acela că Eminescu a fost atras și de filosofii germani și s-a afirmat adesea că prin intermediul lor poetul a manifestat interes pentru filosofia indiană. În acest sens, Tudor Vianu afirma: „Schopenhauer a fost un maestru pentru Eminescu și în alte feluri. Prin el i s-a deschis poetului nostru drumul către înțelepciunea și literatura indiană” (Vianu 1974: 232). G. Călinescu a afirmat chiar că: „maniera lui Schopenhauer e vizibilă pretutindeni la Eminescu” (Călinescu 1976: 647). Personal, consider că, așa cum s-a afirmat, Eminescu a avut ca sursă de inspirație atât filosofia indiană, cât și pe cea greacă (Platon) sau germană (Kant, Schopenhauer), însă important este modul în care a integrat aceste idei filosofice în sistemul său propriu de gândire, precum și faptul că a ținut cont și de spiritualitatea noastră națională. Această idee este împărtășită și de Ștefan Munteanu: „un rol mult mai mare decât

influențele externe l-a avut geniul său creator și humusul filosofic al spiritualității românești” (Munteanu 1997: 72).

Nici nu este de mirare că a fost atât de aspru stigmatizat Eminescu pentru culpa lui de a-și lua drept punct de reper marile doctrine filosofice. Tipic omenesc, marile genii sunt mereu criticate și în loc să apreciem valoarea ce a dat-o Eminescu textelor prin prisma acestor idei filosofice, preferăm să depreciez valoarea lor.

2. De la basmul lui Kunisch și imaginile indiene la crearea *Luceafărului*

Textul acestui poem a fost publicat pentru prima dată în 1883 în Almanahul Societății Academice Social Literare *România Jună*, apoi în revista *Convorbiri literare* și în cele din urmă în volumul *Poezii* al lui Mihai Eminescu. Textul a suferit diverse modificări până la varianta finală, în prima fază a fost doar o versificare a basmului lui Kunisch. Eminescu a notat în manuscrisul 2275 B, fila 56 faptul că basmul acesta a reprezentat sursa lui de inspirație atunci când a început redactarea *Luceafărului*:

„În descrierea unui voiaj în țările române, germanul K(unisch) povestește legenda «Luceafărului». Aceasta este o poveste. Iar înțelesul alegoric ce i-am dat este că, dacă geniul nu cunoaște nici moarte și numele lui scapă de simpla uitare, pe de altă parte însă, pe pământ nu e capabil de a ferici pe cineva, nici capabil de a fi fericit, el n-are moarte, dar n-are nici noroc” (Eminescu 1994: 403-404).

Această însemnare a autorului a fost menționată pentru prima dată de Moses Gaster în 1883, în volumul *Literatura populară română*, anunțând titlul cărții lui Kunisch ce a apărut la Berlin în 1861 și care cuprindea două basme românești, ambele prelucrate de Eminescu în versuri, sub titlurile: *Fata din grădina de aur* (prima variantă a *Luceafărului*) și *Miron și frumoasa fără corp*. Din păcate, *Fata din grădina de aur*, basmul ce a reprezentat sursa de inspirație a lui Eminescu atunci când a început redactarea *Luceafărului*, nu se găsește în colecțiile românești de folclor, însă este important să știm despre existența lui, întrucât reprezintă fundamentul *Luceafărului*.

În ceea ce privește influența altor elemente asupra *Luceafărului*, ne vom îndrepta acum atenția asupra elementelor de origine indiană. Amita Bose identifică anumite idei upanișadice în versurile: „tu izvor ești de vieți și dădător de moarte” (Opere, I, 177), unde zeul suprem este considerat izvorul vieții și al morții, „Că mii de oameni neam de neam / Că soarele și luna / Se nasc și mor în sfântul Brahm / În care toate-s una” (Opere, II, 389), unde toate creaturile se nasc din Brahaman. Această apariție a lui Brahmă este observată și de Cicerone Poghiric, care afirmă că: „relației brahmān-atmān este tema principală din Katha Upanișad” (Poghiric 1977: 51). O altă asemănare, sesizată de cei doi exegeți, este zborul lui Hyperion, inspirat și el tot din Katha Upanișad. În cazul poemului eminescian contextul e invers, întrucât în episodul *Katha Upanișad* tânărul Naciketas îi cere zeului Yama să îi destăinuie misterele morții, în timp ce în *Luceafărul* tânărul îi cere să îl dezlege de nemurire. Așadar, deși contextul e invers, există o asemănare evidentă între poemul eminescian și *Katha Upanișad*.

Pe lângă aceste asemănări, Amita Bose mai adaugă și influența *Legilor lui Manu* în versul: „Că Brahma nu s-a împăcat / cu noaptea muma lumii” (Opere, II, 387). Potrivit *Legilor lui Manu*, Brahmă este zeul care a creat lumea din întuneric. Tot din *Cartea I* a lui Manu, mai

observă Amita Bhowe că Eminescu preia concepția potrivit căreia mii de ani ai muritorilor sunt echivalentul câtorva clipe ale zeilor: „câi de mii de ani (...) în tot atâtea clipe” (Opere, I, 176). Versurile: „Din chaos Doamne-am apărut / Și m-aș întoarce în chaos ... / Și din repaos m-am născut / Mi-e sete de rapaos” (Opere, I, 177) par să preia unele idei din din Legile lui Manu:

„Când acest dumnezeu se deșteaptă, lumea își împlinește îndată funcțiunea; când adoarme, spiritul afundându-i-se într-o adâncă odihnă atunci lumea se descompune; căci în timpul somnului său liniștit, ființele însuflețite și înzestrate cu principii de acțiune își încetează funcțiunile și simțirea cade în nemișcare. Și când ele au fost absorbite în sufletul suprem, atunci acest suflet al tuturor ființelor doarme fără grijă în cea mai desăvârșită liniște” (Mihălcescu 1920: 18).

Tot din Legile lui Manu pare să se fi inspirat Eminescu și atunci când a scris versurile:

„Căci roata-n veci se va-nvârti / Și nu se mai sfârșește / Și toți se nasc spre a muri / și mor spre a se naște” (Opere, II, 449), care pare să corespundă următorului pasaj: „Acest Dumnezeu îmbracă toate ființele «cu trupuri formate» din cinci elemente, le face să se nască să se dezvolte și să se descompună, printr-o mișcare asemănătoare cu a unei roate” (Mihălcescu 1920: 410).

Pe de altă parte, Mircea Itu observă influența buddhismului într-una din primele versiuni ale *Luceafărului*: „Dar vrei o patimă de sfânt / În inima ta cruda / Îți dau un petic de pământ / Ca să te cheme Budda”. Chiar dacă această strofă nu a fost păstrată în varianta finală, așa cum am observat până acum, buddhismul a avut un rol important în cadrul operei eminesciene, punându-și adesea amprenta asupra modului de gândire al poetului. Faptul că Eminescu a inserat în una din strofele *Luceafărului* numele profetului religiei buddhiste confirmă importanța acestuia în viziunea poetului.

3. Mitul cosmogonic: de la *Imnul Creațiunii la Scrisoarea I*

Textul acestui poem a fost publicat în revista *Convorbiri literare* la 1 ianuarie 1881 și reprezintă „cea mai vizibilă asemănare între creația eminesciană și gândirea indiană” (Itu 1995: 14) în ceea ce privește influența innurilor vedice asupra creației eminesciene, alături de textul poemului *Rugăciunea unui dac*. Preocuparea lui Eminescu pentru mitul cosmogonic este întâlnită în toată opera eminesciană, de la poemele redactate în perioada adolescenței și până la opera lui de maturitate. Al. Dima, dorind să atragă atenția asupra acestui aspect, a afirmat că: „e limpede că motivul cosmic a fost întreținut de Eminescu nu numai de impulsurile imaginației române, ci și de atmosfera științifică a vremii lui” (Dima 1982: 63). Amita Bhowe susține că poetul nostru a fost preocupat de această problemă a cosmogoniei încă din anul 1872, perioadă în care finalizează studiile de la Viena și le începe pe cele de la Berlin.

După cum se știe, s-a demonstrat faptul că, aflat la studii în Germania, Mihai Eminescu a intrat în contact cu innurile vedice, asistând la cursurile profesorului Weber. Pe de altă parte, manuscrisele eminesciene certifică și ele acest fapt. Manuscrisul 2276, II, f. 18 v, sub titlul *Cosmogonie der Inder* cuprinde o traducere germană a *Imnului Creațiunii* din *Rig Veda*. Însă, s-a demonstrat că poemul eminescian se aseamănă și cu *Imn către zeul necunoscut*, din care s-a inspirat și atunci când a conceput *Rugăciunea unui dac*. Forma interogativă: „Fu prăpastie?

Genune? Fu noian întins de apă?” (Eminescu 2012: 284) pare să își fi găsit sursa de inspirație atât în *Imnul Creațiunii* (X, 129) din *Rig Veda*, cât și în *Imn către zeul necunoscut* (X, 121), unde zeul necunoscut este Prajapati sau Brahma. Versul „La-nceput pe când ființă nu era, nici neființă” (ibidem) reprezintă forma pe care Eminescu a dat-o versului din poemul *Rig Veda*: „Atunci nici neființă n-a fost și nici ființă”. În această variantă cosmogonică indiană lumea s-a născut prin conjugarea a doi factori sau două principii cosmice: unul masculin și unul feminin. Vechii indieni își imaginau nașterea lumii ca o hierogamie cosmică. Acest factor, brahman, reprezintă însuși principiul vieții. Unirea celor doi factori este exprimată de Eminescu în versul: „Dar deodată un punct se mișcă... cel întâi și singur. Iată-l” (ibidem). Ceea ce ar trebui să ne atragă atenția asupra interpretării pe care i-a dat-o Eminescu acestui text este marca originalității eminesciene, despre care Mircea Itu afirmă:

„Profunzimea ideatică și chiar unele inovații pe terenul formei susțin valoarea de excepție a tabloului cosmogonic al lui Mihai Eminescu, unul dintre cele mai reușite fragmente din întreaga creație literară românească. De altfel, poetul se detașează de sursa vedică prin măiestria artistului de geniu” (Itu 1995: 25).

Pe de altă parte, ideea de întuneric din versul: „Căci era un întuneric ca o mare fără-o rază” (ibidem) își extrage inspirația din versul: „La-nceput era întuneric ascuns de întuneric”, dar în același timp trimite ca sursă de inspirație și la concepția buddhistă. Am subliniat deja faptul că Eminescu a avut de-a face cu religia buddhistă, așa că nu există niciun dubiu în această privință. Chiar și prietenul și colegul său de generație, Ioan Slavici, în cadrul *Amintirilor* a confirmat faptul că Eminescu știa despre învățămintele buddhiste încă de la vârsta de 20 de ani. Conceptul buddhist sarvam sunyam, conform căruia totul a fost un gol imens la început și lumea a luat naștere din nimic, este prezent în acest text eminescian și este foarte plauzibilă ideea că Eminescu s-a inspirat din această concepție buddhistă atunci când a redactat *Scrisoarea I*.

Motivul apei primordiale este tot un element care pare să fie preluat atât din *Imn către zeul necunoscut*, *Rig Veda* (X, 121), unde Prajapati creează „marile ape strălucitoare”, cât și din *Imnului Creațiunii* din *Rig Veda*, acolo unde se vorbește de „puhoiul de valuri”. Această idee a întinderii apei se regăsește în versurile eminesciene: „fu noian întins de apă (...) Căci era un întuneric ca o mare fără-o rază” (ibidem). Conceptul acesta de apă primordială este prezent și în *Upanișade*, care este considerată cartea de căpătâi a lui Schopenhauer, în concepția căruia lumea reprezintă fructul supremei înțelepciuni omenești. După cum se știe, Eminescu a fost influențat într-o mare măsură de filosofia romantică germană și de lucrarea lui Arthur Schopenhauer *Lumea ca voință și reprezentare*. Iată că, la rândul său, Schopenhauer a fost și el influențat de *Upanișade*. Referitor la acest motiv al apei, Mircea Itu afirmă că: „este mereu prezent în cosmologia indiană (...) este elementul primordial în mitologia indiană” (Itu 1995: 38), astfel că nu este de mirare faptul că Eminescu împrumută acest motiv din gândirea indiană.

Un alt concept care pare să fie de origine indiană este acela de „dor nemărginit”, care este explicat prin corespondentul karma (acțiune), ce aparține buddhismului sau kama (iubire, dorință). În ceea ce privește legătura dintre echivalentul românesc și acest concept buddhist, Cezar Papacostea afirma: „Acest dor este același Kama indian, echivalent elinului Eros; este amorul creator” (Papacostea 1930: 84). În versul „Căci în sine împăcată reîncep-eterna pace...” (Eminescu 2012: 285), care încheie tabloul cosmogonic, poate fi sesizat conceptul de „eterna

pace”. Acest concept a fost corelat cu termenul nirvana din gândirea buddhistă, care semnifică o stare ce nu poate fi definită, fiind asociată cu veșnicia.

Așadar, prin intermediul tuturor acestor asemănări ce au putut fi identificate între textul eminescian și gândirea indiană, putem doar să apreciem valoarea ce e dat-o Eminescu textului de față, împrumutând concepte din filosofia indiană care au inspirat și alți autori.

4. Accente budiste în *Epigonii*

Poemul *Epigonii* a fost trimis de Eminescu în țară de la Viena, fiind publicat în *Convorbiri literare* pe 15 august 1870. Poemul este alcătuit din două părți aflate în antiteză și este marcat în întregime de ironia specifică romanticilor. Dacă în prima parte a textului poetul elogiaza scrierile înaintașilor, în cea de a doua parte poetul critică textele contemporanilor săi pe care îi numește „epigoni”. Iacob Negruzzi în *Amintiri din «Junimea»* confirmă că ideea esențială a poemului este aceea de a compara literatura prezentului cu cea a trecutului, lucru pe care însuși poetul îl exprimă: „Idea fundamentală - scrie el – e comparațiunea dintre lucrarea încrezută și naivă a predecesorilor noștri și lucrarea noastră trezită, rece (...) Comparațiunea din poezia mea cade în defavorul generațiunei noi” (Negruzzi 1970: 2014). Această opinie a fost împărtășită și de Nicolae Iorga.

Dacă am clarificat aspectele legate de stabilirea temei poemului, precum și a motivului întemeiat ce l-a avut poetul atunci când l-a conceput, ne vom îndrepta acum spre sursa de inspirație ce a stat la baza scrierii textului. În acest sens, cercetătorii sunt de părere că antepenultima strofă are la bază o concepție budistă. Bogdan Duică a arătat că versul „Moartea succede vieții, viața succede la moarte” este o traducere din lucrarea *Introduction à l'histoire du Bouddhisme indien* a lui E. Burnouf. Tot el a arătat că versurile ce urmează: „Oamenii di toate cele fac icoană și simbol; / Numesc sânt, frumos și bine ce nimic nu însemnează, / Împărățesc a lor gândire pe sisteme numeroase / Și pun haine de imagini pe cadavrul trist și gol” pot fi puse în corespondență cu un dialog al lui Buddha din volumul lui Burnouf și este de părere că sunt „gândite tot budist”, deoarece „zугrăvesc iluzia formelor în fondul căroră se află suportul material-cadaveric, corpul supus mereu nașterii și morții” (Duică 1981: 113).

Amita Bhose confirmă influența budistă în cazul acestui text, dar atrage atenția asupra concepției transmigrării sufletului, afirmând că această concepție aparține mai degrabă filosofiei *Upanișadelor*, deoarece budismul nu crede în această concepție. În același timp, ea consideră că poemul eminescian nu are la bază o influență a gândirii upanișadice, întrucât: „Idea zădărniciiei oricărui efort uman, pe care o accentuează poezia, pare să-și aibă originea în unele texte budiste care predică inutilitatea vieții pe pământ și falsitatea idealului de fericire” (Bhose 1978: 75). Privind lucrurile dintr-o altă perspectivă, această idee a „epigonilor” a fost destul de răspândit în Europa în perioada romantică. Acest poem eminescian a fost asociat fie cu *Die epigonen* al lui Karl Immermann sau cu *Epigonen* al lui Emanuel Geibel. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, analizează legătura dintre poemul eminescian și poemul *Epigonen* al lui Emanuel Geibel și susține că poetul român ar fi avut ca sursă de inspirație acest poem, lucru ce poate fi dedus din afirmația exegetei eminesciene:

„Două sestine opun generației stejarilor puternici, miile de floricele mărunte, dar pestrițe, apărute după doborârea acestora. Catrenul final definește ironic, în chip moral

de fabulă, statutul floricelelor ale căror pretenții de a înlocui stejarii sunt ridicole. Ideea neînsemnatei fabule, va fi făcut să încolțească în mintea lui Eminescu nucleul pe care avea să crească titanicul poem al Epigonilor” (Dumitrescu-Bușulenga 1986: 255-256).

În definitiv, acest aspect al identificării surselor de inspirație este mai puțin important, ceea ce contează cu adevărat este mesajul transmis de poet prin intermediul acestor idei filosofice, acela că operele literare s-au depreciat, iar contemporanii acordă importanță unor aspecte lipsite de valoare. Pentru a evidenția aceste aspecte, autorul, așa cum observă Mircea Itu: „trece de la ironie, persiflare, sarcasm la înălțimea unor judecăți rostite cu detașarea omului de geniu” (Itu 1995: 79). Acest om de geniu, simțind că nu se potrivește în niciun fel cu societatea meschină în care trăiește, fiind înconjurat de oameni ce nu mai apreciază adevăratele valori, simte nevoia să își exprime propriile opinii în această veritabilă artă poetică.

Concluzii

Mihai Eminescu a fost un om de cultură, fiind preocupat încă de la o vârstă fragedă de spațiul oriental, în special de cultura indiană, care i-a inspirat până și pe filosofi germani. Despre influențele filosofiei indiene asupra operei eminesciene s-a discutat adesea. Autori precum: Amitha Bhose, Ștefan Munteanu sau Mircea Itu au demonstrat că sursele de inspirație de origine indiană ce au stat la baza operei lui Eminescu au reprezentat-o *Imnurile Vedice*, în special *Rig Veda* și *Upanișadele*, precum și *Ramayana* sau *Mahabharata*. Toate aceste texte au reprezentat un model în întocmirea unor poeme precum: *Luceafărul*, *Geniu pustiu*, *Scrisoarea I*, *Rugăciunea unui dac*, *Venere și Madonă* sau *Epigonii*. Meritul incontestabil pe care l-a avut Mihai Eminescu a fost acela de a ne face cunoscuți nu doar la nivel european, ci la nivel mondial, fapt pentru care nu trebuie să îl considerăm un epigon ce a integrat ideile orientale în opera sa, ci un maestru ce a dat o formă originală textelor sale, îmbinând armonios specificul românesc cu filosofia indiană.

BIBLIOGRAPHY

Surse:

Eminescu, Mihai, 2012, *Poezii*, Editura Litera Internațional, București, 2012.

Referințe:

Al. George Sergiu, *Arhaic și universal*, Ed. Eminescu, București, 1981.

Bhose Amita, *Eminescu și India*, Ed. Junimea, Iași, 1978.

Blaa Lucian, *Spațiul mioritic*, în *Trilogia Culturii, Opere*, vol. 9, Editura Minerva, București, 1985.

Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976.

Dima, Al., *Viziunea cosmică în poezia românească*, Editura Junimea, Iași, 1982.

Duică Bogdan, *Eminescu – studii și articole*, Editura Junimea, Iași, 1981.

Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu și romantismul german*, Editura Eminescu, București, 1986.

Eminescu, Mihai, *Fragmentarium*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

Eminescu, Mihai, *Opere*, Ediție critică de Perpessicius, vol. 1, București, 1939.

Eminescu, Mihai, *Opere*, vol. II, Editura Sacculum I.O. și Editura Gemina, București, 1994.

- Ghiță Simion, *Titu Maiorescu și filosofia europeană*, Editura Porto-Franco, Galați, 1995.
- Iorga Nicolae, *Eminescu*, Ed. Junimea, Iași, 1981.
- Itu Mircea, *Indianismul lui Eminescu*, Ed. Orientul Latin, Brașov, 1995.
- Mihălcescu, Ioan, *Legea lui Manu sau Instituțiunile civile și religioase ale Indiei*, București 1920.
- Munteanu Ștefan, *Filosofia indiană și creația eminesciană*, Ed. Didactică și Pedagogică, R. A., București, 1997.
- Negruzzi Iacob, *Amintiri din „Junimea”*, Ediție îngrijită de Corneliu Simionescu, București, 1970.
- Nehru Jawaharlal, *Descoperirea Indiei*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1956.
- Noica Constantin, *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*, București, Ed. Eminescu, 1975.
- Papacostea, Cezar, *Filosofia antică în opera lui Eminescu*, București, 1930.
- Poghirc, Cicerone, *O sursă indiană a „Luceafărului” lui Eminescu*, în *Caietele Mihai Eminescu*, IV, Editura Eminescu, București, 1977
- Vianu Tudor, *Mihai Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 1974.